

ЛЕМКІВСЬКИЙ ДІАЛЕКТ ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ІВАНА ЯЦКАНИНА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (55)

УДК 811.161.2.'282.2:821–3(437.6) Яцканин

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.1.\(55\).239–245](https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.1.(55).239–245)

Пискач О. Лемківський діалект як маркер ідентичності в художній прозі Івана Яцканина; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано особливості функціонування лемківського діалекту як ключового маркера національної та культурної ідентичності в художній прозі відомого українського письменника Східної Словаччини Івана Яцканина. Об'єктом лінгвістичного дослідження стали збірки малої прози автора «Усе залишиш» (1990) та «Дерев'яний смуток» (1997). Актуальність розвідки зумовлена необхідністю глибокого вивчення ідіолекту митців, які працюють у чужомовному оточенні, але зберігають ментальний зв'язок із національним мовно-культурним простором.

Методологічну основу дослідження становлять описовий, функціонально-стилістичний, структурно-семантичний та соціолінгвістичний методи, а також елементи етимологічного та контекстуального аналізу. У статті окреслено соціолінгвістичний контекст побутування лемківського говору на Пряшівщині, де він, на відміну від польської Лемківщини, зберігся в природному середовищі завдяки відсутності масових депортацій автохтонного населення.

Здійснено детальну класифікацію та аналіз діалектних одиниць за мовними рівнями. Виокремлено фонетичні (специфічні рефлексії, змішування сибілянтів тощо), словотвірні та граматичні особливості (енклітичні форми займенників *мі, тя, ня*, архаїчні форми дієслів, флексії кличного відмінка та ін.). Особливу увагу приділено лексичному рівню: проаналізовано тематичні групи слів на позначення архітектури, побуту, одягу, їжі, родинних зв'язків та емоційних станів (*сипанець, газда, кошуля, банувати* тощо). Встановлено, що діалектизми у творчості І. Яцканина виконують не лише номінативну, а й стилістичну та ідентифікаційну функції, виступаючи носіями культурного коду та засобами психологічної характеристики персонажів.

Доведено, що лемківський діалект у прозі І. Яцканина є органічною частиною української мовної системи, здатною адаптувати іншомовні впливи (словацькі, угорські), та слугує інструментом збереження історичної пам'яті в умовах глобалізації.

Ключові слова: лемківський діалект, мовна ідентичність, Іван Яцканин, українська література Словаччини, діалектизм, мовна картина світу.

Формулювання проблеми. У контексті антропоцентричної парадигми, згідно з якою людина розглядається не просто як носій мови, а як її творець і центральний об'єкт пізнання, мова перестає бути лише інструментом комунікації, а стає середовищем, у якому певна особистість усвідомлює власну сутність (самоідентифікація) та визначає своє місце серед інших (ідентифікація). На думку С. Бирик, «дослідження з синхронної лінгвістичності призначені зберегти в описах і систематизувальних працях способи мовомислення в мікросоціумах, часово марковані особливості ідентифікації та самоідентифікації людини у світі, у відношеннях зі світом» [Бирик 2022, с. 28].

Аналіз досліджень. Сучасна українська лінгвістика в умовах глобалізації та активних міграційних процесів дедалі частіше апелює до аналізу художнього доробку митців, які працюють за межами етнічного ядра, але залишаються в межах національного мовно-культурного простору. Творчість українських письменників Східної Словаччини Ю. Бачі, Є. Бісс, І. Галайди, В. Дацея, І. Яцканина, С. Гануціна, А. Куська, Л. Мольнар, І. Прокіпчак, Й. Шелепця, М. Шмайди, С. Макари та ін. становить унікальний пласт для вивчення процесів збереження та трансформації рідного слова в чужому мовному оточенні. Особливе місце в цій когорті посідає Іван Яцканин, чия проза стала об'єктом пильного літературознавчого аналізу, проте все ще по-

требує глибокого лінгвістичного осмислення.

І. Яцканин – відомий письменник, публіцист, перекладач, літературознавець, громадський діяч, голова Спілки українських письменників Словаччини, головний редактор літературно-мистецького журналу «Дукля» – трибуни українського слова в регіоні – та дитячого часопису «Веселка» (Пряшів). Він «власною Українською ідентичністю уособлює всю повноту духовного типу Української людини і є послідовним подвижником Українства у Словаччині» [Шокало 2025].

Із-під пера митця вийшло чимало художніх збірок малої прози: «Місце проживання» (1987), «Наталка вже не плаче» (1988), «Усе залишиш» (1990), «Тіні й шрами» (1994), «Втеча» (1995), «Дерев'яний смуток» (1997), «Вернісаж» (2000), «В усьому винні чоловіки» (2004), «Чорний ящик зрілої дами» (2009), «Втеча без вороття» (2010), «Задуха» (2013), «Пора вузьких вулиць» (2013), «Мед і сіль» (2016) та ін.

Художній світ прози письменника був об'єктом наукових студій багатьох літературознавців України (О. Вертій, О. Ігнатюк, Р. Кухарук, Т. Ліхтей, П. Осадчук, Т. Салига, Д. Федака, С. Федака, О. Талабірчук та ін.) і Словаччини (Ю. Бача, М. Неврлий, Ф. Ковач, М. Роман, Я. Джоганик та ін.). Перше в українському літературознавстві системне, концептуальне дослідження художнього доробку І. Яцканина провела О. Талабірчук у кан-

дидатській дисертації «Проза Івана Яцканина: проблематика, поетика» [Талаб'рчук 2016].

Предметом нашого аналізу в окремих розвідках стали слова автора при прямій мові у збірці «Дерев'яний смуток» [Пискач 2021] та мовні особливості цієї ж збірки [Пискач 2014]. Однак художній доробок І. Яцканина потребує поглибленої уваги лінгвістів. Актуальним є дослідження механізмів функціонування територіально обмежених мовних одиниць як засобів художньої виразності та інструментів національної самоідентифікації. Вивчення ідіолекту письменника крізь призму діалектних елементів дозволяє не лише реконструювати мовну картину світу митця, а й простежити, як архаїчні лемківські говірки Пряшівщини адаптуються до літературного дискурсу, виконуючи ідентифікаційну, психологічну та естетичну функції.

Мета дослідження – аналіз лемківських діалектизмів як маркерів ідентичності в художній прозі Івана Яцканина.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати соціолінгвістичні умови функціонування лемківського говору в іншомовному оточенні; 2) сформулювати репрезентативну вибірку діалектних одиниць зі збірок «Усе залишиш» і «Дерев'яний смуток»; 3) класифікувати виявлені діалектизми за мовними рівнями: фонетичним, лексичним, словотвірним та граматичним; 4) здійснити лексико-семантичну систематизацію діалектного матеріалу (тематичні групи); 5) висвітлити функціонально-стилістичне навантаження діалектизмів та їхню роль у конструюванні національної ідентичності.

Об'єктом дослідження слугували збірки «Усе залишиш» (1990) та «Дерев'яний смуток» (1997).

Методи та методика дослідження: *описовий* метод (із прийомами спостереження та інвентаризації) допоміг виявити, зафіксувати діалектні елементи та здійснити їх класифікацію; *функціонально-стилістичний* аналіз використаний для визначення ролі діалектизмів у художньому тексті; *структурно-семантичний* аналіз застосовано для тлумачення значень діалектних слів; *соціолінгвістичний* метод залучений для пояснення екстралінгвальних чинників, що впливають на мову творів; елементи *етимологічного* аналізу використано для з'ясування походження окремих назв; *контекстуальний* аналіз дозволив інтерпретувати значення слів та граматичних конструкцій залежно від ситуації мовлення героїв.

Виклад основного матеріалу. Лемківський (західнокарпатський) діалект належить до карпатської групи говорів південно-західного наріччя української мови, розташований на північних та південних схилах Карпат і є своєрідним вкрапленням завдовжки 140 км та завширшки 25–50 км між польською й словацькою етнографічними територіями. Упродовж тривалого часу Лемківщина становила єдине ціле в етнографічному плані, хоча належала до різних державних утворень. Нині не існує єдиного Лемківського етнографічного регіону, бо він розділений адміністративними кордонами

[Глібчук, Костів 2023, с. 260].

Як відомо, 1944–1946 рр. понад 482 тисячі українців примусово переселили з території Польщі (Лемківщина, Надсяння, Холмщина, Підляшшя) до УРСР, що спричинило нівеляцію (діалектну ентропію або вирівнювання) типових мовних рис етносу під впливом інших говорів, літературної української або російської мови та суржику. Ще одна етнічна чистка – сумнозвісна операція «Вісла» 1947 р., під час якої близько 150 тис. українців, котрі змогли залишитися після 1946 року, польська влада депортувала на північні та західні землі Польщі, навмисне розпорошуючи їх поміж поляками, внаслідок чого відбулася швидка полонізація задля виживання та повна втрата мовного середовища. Різноманітні документальні джерела засвідчили, що «політика, як Польщі, так і СРСР, була спрямована на викорінення лемків-автохтонів із етнічних теренів. І робилося це різними методами: від пропагандивних на початкових етапах до силових» [Любчик 2021, с. 346].

Нині нечисленні носії лемківського говору проживають на території трьох держав: у прикордонних селах Закарпатської обл. (біля Перечина й Великого Березного) України й у західнослов'янському мовному узусі на території Словаччини (Пряшівський край) та Польщі (частково Підкарпатське і Малопольське воєводство). Важливий нюанс, який відрізняє словацьких лемків від польських, – це відсутність тотальної депортації, адже українці Пряшівщини не були виселені масово (хоча радянські агітатори цинічно ошукали чимало довірливих людей, пообіцявши їм багате життя в Україні, внаслідок чого понад 12 тис. громадян емігрували з Чехословаччини), а змогли залишитися в рідних горах, у своїх селах, де століттями жили їхні предки. Саме через ці обставини тут найкраще зберігся живий лемківський діалект, який не був «законсервований» чи перевезений, а продовжував природно розвиватися. Для українців Словаччини рідна говірка стала фундаментом, на якому будується національна свідомість у поліетнічному середовищі, коли опозиція «свій – чужий» набуває особливої гостроти.

Дослідження лемківського контексту у творах І. Яцканина неможливе без урахування сучасної соціолінгвістичної ситуації в Словаччині. Лемківський говір тут часто називають «русинською мовою», яка була кодифікована в 1995 році на основі пряшівських говірок. За словами М. Сополіги, «оскільки належність до української (руської) національності часто пов'язана з певною невігідною ситуацією, дискримінацією чи перешкодою, то для переважної більшості цієї етнічної групи вигідніше «добровільно» зректися своєї національності або її приховати» [Сополіга 2010, с. 16].

Історик Б. Гальчак висловив невтішний прогноз, що в перспективі «існує значна небезпека повного зникнення лемків як окремої культурної групи», оскільки політичний статус лемківського населення сьогодні визначають два фактори: внутрішній конфлікт і самотність серед народів. Єди-

ним виходом із цього скрутного становища, «єдиним шансом на порятунок решток лемківської традиції», на думку дослідника, є визначення власної (української) ідентичності, котре не може бути результатом емоційних чинників [Гальчак 2012, с. 6].

В умовах повномасштабної війни Росії проти України ситуація ще більше ускладнюється через зміну політичного курсу в Словаччині. Хоча значна частина словацького суспільства підтримує Україну, все ж проросійські настрої створюють певну напругу, що впливає на сприйняття українців / лемків у деяких регіонах країни. Спрогнозувати, що буде далі, зараз доволі складно. Розвиток української меншини в Словаччині після завершення війни залежатиме від низки політичних, правових та соціально-культурних чинників, які формуватимуть статус як «старої» (автохтонної) діаспори, так і тисяч нових мігрантів.

І. Яцканин, щиро вболіваючи за долю української громади Пряшівщини, звертає увагу на глобалізаційні проблеми, які поступово нівелюють українську культуру та літературу Словаччини [Талабірчук 2016, с. 78]. В одному зі своїх інтерв'ю письменник сказав: «Можливо, я був би іншим, якби не було мого рідного українського села Ряшова неподалік Бардієва у Східній Словаччині. У той час, коли я ріс, воно ще мало своє обличчя. Його творили гарні, порядні, роботящі люди, такі собі сільські філософи, чудові оповідачі зі своєрідним гумором – трохи важкуватим, але й життя не було легким... Мій творчий шлях визначали природа та люди довкола мене» [Гаврош 2012].

Митець послідовно позиціонує свою творчість як частину загальноукраїнського літературного процесу. Його проза – це глибоке філософське осмислення долі лемківського субетносу, затиснутого між кордонами та ідеологіями. Саме тому лемківський колорит у творах І. Яцканина є не лише етнографічним фоном чи декоративним елементом, а складною системою мовних знаків, що корелюють із екзистенційними вимірами буття лемка-українця в Словаччині. Герої аналізованих збірок – «вихідці з села в першому і наступних поколіннях, так чи інакше сформовані традиціями і звичаями села, примножують або руйнують ціннісні орієнтації своїх предків-трударів» [Яцканин 1997, с. 132].

Як зауважив Д. Федака, «оповідання І. Яцканина вражають своєю людяністю, що й об'єднує такі різні за реаліями, образами-персонажами, манерою письма речі. Людяність творить цілісність художнього світу автора з наскрізною проблемою духовності – трактується у плані спадкоємності моральних набутоків, звичаїв і традицій роду й народу, звучить, як застереження сучасника від морального звиродніння на ґрунті втрати пам'яті про свої народні корені» [Федака 1997, с. 134].

Відтворення реальних картин сільського життя стає можливим завдяки майстерному використанню письменником лемківських діалектизмів, що в художній тканині творів не просто маркують територіальну належність персонажів, а стають носіями культурного коду, який неможливо повноцін-

но зрозуміти без знайомства з традиціями та нормами народу. Мовні маркери ідентичності в прозі І. Яцканина можна класифікувати на індивідуальні (відображають особистісний стиль життя та переконання) і колективні (визначають належність до лемківської спільноти). Така диференціація дозволяє авторові створювати багатовимірні образи героїв – «сільських філософів», чие світобачення нерозривно пов'язане з мовою предків. Персонажі І. Яцканина – не прості селяни, а цілісні особистості, які зберегли вплив сільського середовища у своїй мовній свідомості. Їхня самоідентифікація є способом запобігання особистісній деструкції в умовах глобалізованого суспільства.

У прозі І. Яцканина виокремлюємо різні види діалектизмів: фонетичні, лексичні, словотвірні, граматичні.

Найбільш розлогим і репрезентативним пластом, у якому втілено лемківську ідентичність, є лексика, котра стилістично увиразнює текст і передає особливості фізичного буття та матеріальної культури субетносу. Її можна структурувати за тематичним принципом, що дозволяє осмислити цілісну картину світу лемка-українця:

1. Архітектура й побут: *сипанець* 'комора' – центральна споруда лемківського господарства, *студня* 'колодязь, криниця', *дилі* 'дошки', *трам* 'колода, балка, сволок' – символи міцності та статичності «дерев'яного» світу (*У всіх хатах долівка глиняна, а у нього – дошки, дилі, як тут кажуть* [Яцканин 1990, с.110–111]), *керта* 'город', *хотар* 'усі поля, що належать селу, межа громади'. Відповідні лексеми формують просторові координати героїв. Вживання слова *хотар* є особливо важливим, оскільки воно позначає не просто територію, а сакралізований простір «свого» світу.

2. Родинні та соціальні зв'язки: *няньо* 'тато' – архаїчна форма, що підкреслює патріархальність лемківської родини, *вуйко* 'дядько по матері, брат матері', *хлоп* 'чоловік', *газда* 'господар'. Використання лексеми *газда* із цілим рядом похідних утворень (*газдиня* 'господиня', *газдівство* 'господарство', *газдувати* 'господарювати') виходить за межі простої назви особи – це статус, етична категорія, що визначає гідність людини в громаді: *Виберайся сину, В щасливу годину, В щасливу годину, По добру газдиню* [Яцканин 1997, с. 124].

3. Одяг: *кошуля* 'сорочка', *лайбик* 'чоловічий або жіночий верхній одяг (звичайно без рукавів)', *кабат* 'пальто', *ногавиці*, *ногавки* 'штани'. Ці назви є елементами культурного коду, які І. Яцканин вплітає в художній контекст для маркування матеріальної культури лемків: *На полатаних ногавицях, в яких валяється цілий тиждень, вже ніяка латка не знайде місця* [Яцканин 1997, с. 66].

4. Їжа: *мериндя* 'загальна назва їжі', *бандурчаник* 'пиріг із картоплі', *адзимка* 'паляниця'. Наприклад: *Спече кілька адзимок, зварить трохи білої кави, жує собі і запивай цілий день* [Яцканин 1997, с. 48], пор. *адзимка* 'корж з вівсяної муки, меленої на жорнах, паляниця' [Пиртей 2001, с. 9]; *Тим часом ще живу і знаю, хоч і не бачу, що за стодо-*

лю, де пнеться в небо черешня, вийшов місяць – великий і блідий, як недопечений бандурчаник [Яцканин 1997, с. 82], пор. бандури, бандуркы ‘картопля’ [Пиртей 2001, с. 21].

5. Емоції, стани та дії: банувати ‘сумувати’, видіти ‘бачити’, законструвати ‘заперечити’, понаглядитися ‘поспішати’, сполгатися ‘покладатися, довіряти’, халіти ‘марніти’, шпорити ‘заощаджувати’. Вживання лексеми халіти в контексті смерті близької людини передає специфічне лемківське світовідчуття, коли жива істота не просто помирає, а «щезає», розчиняючись у природному циклі: *Говорять, що як хтось близький чи рідний зі світу піде, то той другий халіє, щезає, аж відійде* [Яцканин 1990, с. 41]. Слово банувати є ключовим для розуміння емоційного ландшафту прози І. Яцканина. Це не просто сум, а специфічна лемківська туга, часто безпричинна і глибока, яку автор називає «дерев’яним смутком».

Із-поміж інших лексичних діалектизмів варто виділити ще й такі: гача ‘лоша’, маржина ‘худоба’ – яскраві елементи анімалістичного світу лемківського села; губа ‘попона’, терка ‘терен’, хаморідь ‘густі зарості, чагарники’, хосен ‘користь’, файний ‘гарний’, нігда ‘ніколи’ та деякі ін. Наприклад: – *Та нащо вам те гача? Який вже із вас газда?* [Яцканин 1997, с. 42]; *Направили їх за село, а вже там маржина задерла свої хвости і гайда у поле, лише курява услід та галасливі пастушки* [Яцканин 1997, с. 91].

Письменник використовує діалектну лексику диференційовано: вона переважає в мові героїв, тоді як в авторській оповіді функціонує для номінації осіб та специфічних реалій культури й побуту: няньо, газда, пищавка ‘сопілка’, кабат, кошуля, плахта ‘фіранка’ та ін.: *Тепер Осиф Рачків стояв на порозі рідного села в новенькому костюмі, у біленькій кошулі із синіми смужечками* [Яцканин 1997, с. 59].

З погляду походження лексика лемківського діалекту в прозі І. Яцканина, окрім питомого українського ядра, містить специфічні назви, явно підкріплені словацьким мовним узусом (гача, кошуля, понаглядитися, сипанець, студня, спанок, халіти, лем, жеби, приганка та ін.), і демонструє зв’язки з угорською (банувати, газда, керта, хосен, хотар) та німецькою (законструвати, файний, шпорити, трам, дилі) мовами. Це свідчить про відкритість говору та його здатність адаптувати чужі елементи, стійко зберігаючи, проте, власне українську базу.

Нечисленні фонетичні та словотвірні діалектизми в прозі І. Яцканина виявляють такі особливості: 1) відсутність (орішки, Анця, Осиф) чи наявність (гарешт, Гамеричан, Ганя) протетичних приголосних; 2) форми пец (піч), задусити (задушити), шануватися (шануватися), Зузя (Зузя, пестливе від Зузана), галуззя (галуззя) відображають змішування рядів сибілянтів, що є виразним маркером південно-західних говорів; 3) неповноголосні форми блачки (балачки), здрав’є (здоров’я), краль (король) відтворюють західнослов’янський вплив; 4) адаптація антропонімів до говіркової норми: Ва-

ньо (пестливе до Іван), Митро (Дмитро), Миколай (Микола), Фецьо (пестливе до Федір) і т. ін.; 5) специфічні афікси: дашто (дещо), даяк (деяк), звітаня (вітання), напрудне (ополудні), пняк (пень), юха (юшка) та ін.

Грамаітичний лад прози І. Яцканина є найбільш показовим у плані відтворення живої народної мови в діалогах. Автор використовує такі морфологічні особливості лемківського говору: 1) закінчення -о в кличному відмінку іменників жіночого роду 1 відміни м’якої групи: «Знаєш, Ганьо, пряду, пряду, а воно аж на куділь вийшло, таке сниться» [Яцканин 1990, с. 15]; – Ганцьо, дівч, де пняк, там дрова, а де хлоп, там сила... [Яцканин 1997, с. 75]; 2) усічену форму закінчення -ой у родовому відмінку однини прикметників жіночого роду (злой жєни, з чужой кишені); 3) флексію -ове в називному і кличному відмінках множини іменників чоловічого роду (пастушкове, газдове); 4) давні енклітичні форми особових займенників: мі (мені), тя (тебе), ня (мене), му (йому): *Запрошуючи її, за собою зачув:* – *Митро лем з вчительков, наші му не по дяці* [Яцканин 1990, с. 113]; *А бабуся своє веде:* – *Тяжко ся мі дихать* [Яцканин 1990, с. 15]; – *Мушу кричати, лаяти, бо ня розторгне. Тут, у грудях, іде ня розторгнути* [Яцканин 1990, с. 10]; 5) специфічні закінчення дієслів у 1-й особі однини теперішнього часу (покладам – покладаю) та в 2 особі наказового способу (бер, берте, зробіте, повічте); 6) особові частки в 1-й і 2-й особі однини і множини минулого часу (модифіковані форми давнього перфекта), що характерні для південно-західних українських діалектів: – *Маєш, што єсь хотів. Заробив єсь собі!* [Яцканин 1990, с. 5]; 7) препозицію частки ся щодо дієслова (лем ся не випуляй, то ся мені любить, чого ся мучиши) та ін. Зрідка в мовленні персонажів використано цілу низку різнотипних діалектних засобів: – *Повічте мі, пастушкове, што сте виділи, – проспівав Гашко, впершись очима у хлопців* [Яцканин 1997, с. 94]; *Іші таке хочу повісти, жеби дашто мати, не треба довго спати* [Яцканин 1997, с. 80]; – *Я вже лем ся на Миколая покладам* [Яцканин 1990, с. 15].

Проблема ідентичності також проявляється в зіставленні мови автора і мови героїв. Якщо авторська оповідь тяжіє до літературного стандарту з незначним вкрапленнями лексичних діалектизмів, що засвідчує інтегрованість у високу культуру, то мова героїв маркує їхню невід’ємність від народної стихії: – *Холем тихше, ний вас ніхто не чує, – втихомирював Куртого син* [Яцканин 1990, с. 10]; – *Дома сте? – закричав і ступив на поріг* [Яцканин 1990, с. 34]; *Виганяте ня? – не видержав Дмитро* [Яцканин 1990, с. 122].

Автор майстерно інтегрує усну народну творчість у канву літературного твору, актуалізуючи в мікротекстах різнотипні діалектизми: *Не рубай ліщину, най орішки родить, не бер парадницю, не бер парадницю, най собі походить* [Яцканин 1990, с. 62]; *Сусідова дівка Зузя завела ня до галуззя. До галуззя, до такого, што не вийду нігда з нього* [Яцканин 1997, с. 54]; *А пийме ой, пийме,*

Кідь нам наливають, з таркастого дзбана, До білого рана [Яцканин 1997, с. 123]. Фольклорні вкраплення в прозі митця виступають не просто етнографічною декорацією, а повноцінним мовним кодом, що транслює ментальність і живу мовну практику лемків.

Попри помітну насиченість ідіолекту І. Яцканина діалектизмами, вони не обтяжують художній текст, адже автор послуговується ними виважено й доречно. Вживання діалектних засобів підпорядковане загальному ідейно-естетичному задуму й реалізує низку функцій: етнографічну (відтворення матеріальної та духовної культури Лемківщини), локативну (маркування лемківського простору), характерологічну (створення мовного портрета персонажа), експресивно-виразальну (надання тексту оцінності та емоційної виразності) та ідентифікаційну (маніфестація культурної ідентичності).

Висновки. Отже, лемківський контекст у збірках «Усе залишиш» і «Дерев'яний смуток» І. Яцканина спирається на багатофункціональну систему мовних засобів, зокрема фонетичних, лексичних та граматичних діалектизмів, які виступають яскравими маркерами ідентичності лемка-українця, забезпечуючи зв'язок між минулим і сучасним, селом і містом, індивідуальним та колективним. Фонетичні діалектизми (*інджимир, здоровля, кождий, Калварія, зарабляти, светер, што, іці*) створюють акустичну автентичність тексту, багата лексична система охоплює всі сфери народного життя – від архітектури (*сипанець*) до емоцій (*банувати*), виступаючи транслятором унікального культурного коду, а своєрідний граматичний лад (*лем ся не впуляй, повічте мі, од ігли ся змагали*) додає мовленню героїв особливої динаміки та психологічної переконливості.

Література

1. Бирик С. Мовні маркери національної ідентичності в українській мігрантській прозі. *Культура слова*. 2022. № 96. С. 27–40.
2. Гаврош О. Іван Яцканин: «Майбутнє української літератури Словаччини залежить від України». *ЛітАкцент*. 3. 04. 2012. URL: <https://surl.li/ckhng0>.
3. Гальчак Б. Лемківські перспективи на XXI століття. *Історичний архів*. 2012. Вип. 8. С. 15–23. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000066952>.
4. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. 552 с.
5. Любчик І. Д. Лемківщина та лемки в новітній історії Центрально-Східної Європи: суспільно-політичний дискурс: дис. д. іст. н.; 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2021. 431 с. URL: <https://surl.li/zoemkt>.
6. Пиртей П. С. Словник лемківської говірки: Матеріали до словника. Legnica; Wrocław, 2001. 345 с.
7. Пискач О. Д. Мовні особливості збірки Івана Яцканина «Дерев'яний смуток». *Мова та література у полікультурному просторі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 31 січня – 1 лютого 2014 р.* Львів: ГО Наукова філологічна організація «Логос», 2014. С. 55–59.
8. Пискач О. Структурно-семантичний аналіз слів автора при прямій мові (на матеріалі збірки Івана Яцканина «Дерев'яний смуток»). *Scientific Collection «InterConf»*, (48): with the Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (April 4–5, 2021). Washington, USA: EnDeavours Publisher, 2021. С. 522–530. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/10949>.
9. Сополіга М. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 3. С. 5–20.
10. Талаб'ячук О. Ю. Проза Івана Яцканина: проблематика, поетика: дис. ... канд. філол. н.; спец. 10.01.01 – українська література. Київ, 2016. 198 с.

Діалектизми поглиблюють художню виразність та експресивність тексту і відтворюють внутрішній світ лемка-українця, його боротьбу за збереження себе в умовах іншого культурно-мовного впливу, підкреслюючи, що мова є не тільки засобом спілкування, а життєво важливим елементом національної самоідентифікації.

Письменник демонструє майстерне володіння «стилізованою говіркою», у якій діалектні елементи не переобтяжують текст, а створюють ефект природності, що дозволяє авторові вийти за межі вузькорегіональної літератури і стати частиною загальноукраїнського неореалістичного дискурсу.

Використання діалектизмів у творах І. Яцканина є свідомим вибором на користь збереження говіркового багатства української мови. Це свідчення сили та витривалості українського слова, яке продовжує жити й розвиватися навіть за межами національного середовища. Письменник доводить, що лемківський говір є органічним складником української мовної системи.

Перспективним убачаємо подальше наукове студювання творчого доробку І. Яцканина в кількох напрямках. По-перше, нагальною є потреба системного лінгвістичного аналізу не лише ранніх, а й пізніших збірок малої прози («Мед і сіль», «Задуха», «Втеча без вороття» та ін.), що дозволить простежити динаміку мовотворчості митця. По-друге, науковий інтерес становить дослідження публіцистичної та перекладацької спадщини автора. Різновекторні лінгвістичні студії творчості І. Яцканина сьогодні – це внесок у захист українського інформаційного та культурного простору, утвердження суб'єктності України в Європі та вивчення механізмів виживання національної мови в екстремальних історичних умовах.

11. Федака Д. З робітні Івана Яцканина. *Яцканин І. Дерев'яний смуток: оповідання*. Ужгород–Пряшів, 1997. С. 128–129.
12. Шокало О. Подвижник Українства у Словаччині. Іванові Яцканину – 75. *Українська літературна газета*. 28.08. 2025. URL: <https://surl.lt/tlilyl>.
13. Яцканин І. Дерев'яний смуток: оповідання. Ужгород–Пряшів, 1997. 134 с.
14. Яцканин І. Усе залишиш. Пряшів, 1990. 136 с.

References

1. Bybyk S. (2022) Movni markery natsionalnoi identychnosti v ukrainiskii mihrantskii prozi [Language Markers of National Identity in Ukrainian Migrant Prose]. *Kultura slova*. № 96. S. 27–40 [in Ukrainian].
2. Havrosh O. (2012) Ivan Yatskanyn: «Maibutnie ukrainskoi literatury Slovachchyny zalezhyt vid Ukrainy» [Ivan Yatskanyn: «The Future of Ukrainian Literature in Slovakia Depends on Ukraine»]. *LitAktsept*. 3. 04. URL: <https://surl.li/ckhngo> [in Ukrainian].
3. Halchak B. (2012) Lemkivski perspektyvy na XXI stolittia [Lemko Perspectives for the 21st century]. *Istorychnyi arkhiv*. Vyp. 8. S. 15–23. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000066952> [in Ukrainian].
4. Hlibchuk N., Kostiv O. (2023) Ukrainska dialektolohiia [Ukrainian Dialectology]. Lviv, LA «Piramida». 552 s. [in Ukrainian].
5. Liubchuk I. D. (2021) Lemkivshchyna ta lemky v novitnii istorii Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: suspilno-politychnyi diskurs [Lemkivshchyna and the Lemkos in the Modern History of Central and Eastern Europe: Socio-political Discourse]: dys.... d. ist. n.; 07.00.01 – istoriia Ukrainy, 07.00.02 – vsesvitnia istoriia / Instytut ukraїnoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. Lviv. 431 s. URL: <https://surl.li/zoemkt> [in Ukrainian].
6. Pyrtei P. S. (2001) Slovyk lemkiivskoi hovirky: Materialy do slovnyka [Dictionary of the Lemko Dialect: Materials for the Dictionary]. Legnica; Wrocław. 345 s. [in Ukrainian].
7. Pyskach O.D. (2014) Movni osoblyvosti zbirky Ivana Yatskanyna «Dereviani smutok» [Language Features of Ivan Yatskanyn's Collection «Wooden Sorrow»]. *Mova ta literatura u polikulturnomu prostori: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: m. Lviv, 31 sichnia – 1 liutoho 2014 r.* Lviv: HO Naukova filolohichna orhanizatsiia «Lohos». S. 55–59 [in Ukrainian].
8. Pyskach O. (2021) Strukturno-semantychnyi analiz sliv avtora pry priamii movi (na materialy zbirky Ivana Yatskanyna «Dereviani smutok») [Structural and Semantic Analysis of the Author's Words in Direct Speech (based on Ivan Yatskanyn's Collection «Wooden Sorrow»)]. *Scientific Collection «InterConf»*, (48): with the Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (April 4–5, 2021). Washington, USA: EnDeavours Publisher. C. 522–530. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/10949> [in Ukrainian].
9. Sopolyha M. (2010) Do pytan etnichnoi identyfikatsii ta suchasnykh etnichnykh protsesiv ukraїntiv Priashivshchyny [On Issues of Ethnic Identification and Contemporary Ethnic Processes Among Ukrainians in the Prešov Region]. *Narodna tvorchist ta etnohrafiiia*. № 3. S. 5–20 [in Ukrainian].
10. Talabirchuk O.Yu. (2016) Proza Ivana Yatskanyna: problematyka, poetyka [The Prose of Ivan Yatskanyn: Themes and Poetics]: dys. ... kand. filol. n.; spets. 10.01.01 – ukrainska literatura. Kyiv. 198 s. [in Ukrainian].
11. Fedaka D. (1997) Z robitni Ivana Yatskanyna [From the Workshop of Ivan Yatskanyn]. *Yatskanyn I. Dereviani smutok: opovidannia*. Uzhhorod–Priashiv. S. 128–129 [in Ukrainian].
12. Shokalo O. (2025) Podvyzhnyk Ukrainstva u Slovachchyni. Ivanovi Yatskanynu – 75 [Defender of Ukrainian Culture in Slovakia. Ivan Yatskanyn turns 75]. *Ukrainska literaturna hazeta*. 28.08. URL: <https://surl.lt/tlilyl> [in Ukrainian].
13. Yatskanyn I. (1997) Dereviani smutok: opovidannia [Wooden Sorrow: Short Story]. Uzhhorod–Priashiv. 134 s. [in Ukrainian].
14. Yatskanyn I. (1990) Use zalyshysh [You Will Leave Everything]. Priashiv. 136 s. [in Ukrainian].

THE LEMKO DIALECT AS A MARKER OF IDENTITY IN THE PROSE FICTION OF IVAN YATSKANYN

Abstract. This article analyzes the features of the Lemko dialect as a key marker of national and cultural identity in the prose fiction of the renowned Ukrainian writer from Eastern Slovakia, Ivan Yatskanyn. The linguistic study focuses on the author's short prose collections «You Will Leave Everything» (1990) and «Wooden Sorrow» (1997). The relevance of the research is driven by the need for an in-depth study of the idiolect of artists who work in a foreign-language environment yet preserve a mental connection with their national linguistic and cultural space.

The methodological basis of the research consists of descriptive, functional-stylistic, structural-semantic, and sociolinguistic methods, as well as elements of etymological and contextual analysis. The article outlines the sociolinguistic context of the Lemko vernacular in the Prešov region, where, unlike in Polish Lemkivshchyna, it has been preserved in a natural environment due to the absence of mass deportations of the autochthonous population.

A detailed classification and analysis of dialectal units by linguistic levels is conducted. Phonetic (specific sound reflexes, mixing of sibilants, etc.), word-formational, and grammatical features (enclitic pronoun forms *mi, ty, nya*, archaic verb forms, vocative case inflections, etc.) are identified. Special attention is paid to the lexical level: thematic word groups denoting architecture, daily life, clothing, food, family relations, and emotional states (*sypanets', gazda, koshulya, banuvaty*, etc.) are

analyzed. It is established that dialectisms in I. Yatskanyn's work perform not only a nominative but also a stylistic and identificational function, acting as carriers of a cultural code and means of psychological characterization of characters.

It is proven that the Lemko dialect in I. Yatskanyn's prose is an organic part of the Ukrainian language system, capable of adapting foreign-language influences (Slovak, Hungarian), and serves as a tool for preserving historical memory under conditions of globalization.

Keywords: Lemko dialect, linguistic identity, Ivan Yatskanyn, Ukrainian literature of Slovakia, dialecticism, language world model.

© Пискач О., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.02.2026

Дата публікації: 29.03.2026

Ольга Пискач – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.pyskach@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>.

Olha Pyskach – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olha.pyskach@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>